

Forfatter: Harald Espeli

Sett i forhold til befolkningens størrelse var det ingen andre tyskokkuperte land som ytet større finansielle bidrag til den tyske krigsøkonomien enn Norge.

Den viktigste beslutningen Norges Bank gjorde under okkupasjonen, ble fattet av styret og et fåtallig representantskap 24. april 1940. Beslutningen innebar at tyskerne fikk blankofullmakt til å heve kontanter i sentralbanken for å finansiere sine utgifter under felttoget og under den senere okkupasjonen av landet. Dette var grunnlaget for den såkalte okkupasjonskontoen.

To institusjoner i krigsårene

Norges Bank var under okkupasjonen to ulike institusjoner. Norges Bank i det tyskokkuperte Norge var en ren videreføring av sentralbanken fra 1930-tallet i den forstand at bankens øverste ledelse, med sentralbanksjef Nicolai Rygg i spissen, forble i sine stillinger frem til frigjøringen. Nygaardsvold-regjeringen opprettet sin Norges Bank 22. april 1940 med Arnold Ræstad som sentralbanksjef.

Det økonomiske fundamentet for London-regjeringens sentralbank var gullbeholdningen som i hovedsak var plassert i utlandet allerede før det tyske angrepet. Den gjenværende gullbeholdningen ble flyttet ut av Oslo om formiddagen 9. april under Ryggs ledelse. Denne artikkelen handler bare om Norges Bank i det okkuperte Norge.

Blankofullmakten og okkupasjonskontoen

Tyskerne trakk netto omkring 11 milliarder kroner fra okkupasjonskontoen i løpet av krigen. Det tilsvarte noe mindre enn to ganger Norges BNP i 1939. Etableringen av okkupasjonskontoen skjedde under sterkt press fra Administrasjonsrådet og særlig dets finansminister Gunnar Jahn. Reelt sett var det snakk om en instruksjon av den tidligere svært uavhengige sentralbanken under Ryggs ledelse.

Det kan ikke dokumenteres et tilsvarende press på Administrasjonsrådet fra tyskerne, men Administrasjonsrådet hadde den 23. april møtt rikskommissær Josef Terboven og gitt ham løfte om lojalt samarbeid. Blankofullmakten kan derfor ses på som et tillitsskapende tiltak fra Administrasjonsrådets side overfor tyskerne.

Samtidig oppnådde norske myndigheter at *Reichskreditkassenscheine*, et betalingsmiddel påtvunget av tyskerne, etter hvert skulle tas ut av sirkulasjon.

Tett samarbeid med Rikskommissariatet

1. mai 1940 ble en avdelingsdirektør i den tyske sentralbanken, Rudolf Sattler, oppnevnt som Rikskommissariatets tilsynsmann i Norges Bank. Sattler og Norges Banks ledelse innledet et tett og fortrolig samarbeid som varte frem til frigjøringen, basert på gjensidig respekt og en felles målsetting om å opprettholde folks og næringslivets tillit til det norske pengesystemet.

Sammen med ulike typer virkemidler utenfor penge- og kredittpolitikken, som en streng lønns- og prisregulering innenfor de fleste sektorer, kunne inflasjonen holdes innenfor akseptable grenser. Sett i forhold til den sterke økningen i pengemengden som tyskernes store uttak innebar, representerte den offentlige tilliten til Rygg og hans autoritet og integritet trolig en viktig forklaring på utfallet.

Stilltiende forståelser

På tysk side var det allerede fra høsten 1940 en beinhard dragkamp mellom Wehrmacht og Rikskommissariatet om hvor store økonomiske og finansielle bidrag den norske økonomien kunne yte den tyske krigsøkonomien over noen tid uten å bryte sammen.

Erling Sandberg var kommissarisk statsråd og finansminister i perioden 1940–1942. Bildet er tatt 3. september 1940. Foto: NTB scanpix

Da de tyske uttakene på okkupasjonskontoen eksploderte våren og sommeren 1941, protesterte Norges Bank kraftig for første gang. Bekymringen for at Rygg og Norges Banks ledelse ville gå av i protest, bidro til at Rikskommissariatet fikk gjennomslag på tysk side for å stabilisere de tyske uttakene på okkupasjonskontoen på gjennomsnittlig 200 millioner kroner per måned resten av krigen.

Fra høsten 1941 var det en slags stilltiende forståelse mellom Sattler og Norges Banks ledelse om at bankens ledelse ville forbli i sine stillinger dersom uttakene ble liggende på dette nivået. Fra samme tid ble det også enighet om flere pengepolitiske tiltak for å redusere det store etterspørselsoverskuddet og begrense inflasjonsfaren.

Litteratur: Harald Espeli, «'Det gavner ingenting å gjøre store vanskeligheter i små saker. Dette er ikke store saker': Norges Bank, Administrasjonsrådet og etableringen av okkupasjonskontoen i 1940», *Historisk tidsskrift* 2011, 90: 559–584